

Polskie Kancjonały Reformacyjne

Na początku należałoby wyjaśnić, co oznacza to zapomniane słowo *kancjonał*. W dzisiejszym języku jest to po prostu śpiewnik. Takie zbiory pieśni protestanckich szybko zadomowiły się w kulturze reformacji, również w obszarze kultury polskiej.

Wydaje się, że temat polskich kancjonałów reformacyjnych jest rzadko poruszany, i to zarówno wśród muzykologów, jak i wśród protestantów. Nie oznacza to jednak, że został zupełnie zapomniany. Prace badawcze doprowadziły do współczesnych wydań kancjonałów, dzięki czemu można z łatwością je studiować i odkrywać polską muzykę renesansową, Nie tylko muzykę. Zadziwiająco długie w porównaniu do współczesnych kompozycji teksty pieśni również zasługują na uwagę. Okazuje się, że zagadnienie staje się interesujące, kiedy połączy się spojrzenie muzyczne, teologiczne i... praktyczne. Co możemy wynieść z obcowania ze śpiewnikami sprzed pięciuset lat w kontekście współczesnej muzyki? Chociaż ze względu na rozległość tematu nie podejmę się w tym momencie udzielenia wyczerpującej odpowiedzi na to pytanie, jednak mam nadzieję, że pobudzi ono czytelnika do poszukiwań.

Kancjonał

Za pierwszy kancjonał drukowany po polsku uznaje się zbiór Jana Seklucjana z 1547r. wydany w Królewcu.¹ Rozpowszechnianie pism reformacyjnych umożliwiała działalność oficyn wydawniczych. Znajdowały się one na przykład w Toruniu czy Krakowie², a polskojęzyczne śpiewniki wydawano także za granicą, tak jak wspomniany śpiewnik Seklucjana. Repertuar pieśni pochodził z rozmaitych źródeł, były to tłumaczenia pieśni czeskich, niemieckich i łacińskich, a także nowe pieśni polskie. Jeśli chodzi o kompozytorów polskich, pojawiają się nazwiska znane: Wacława z Szamotuł oraz Cypriana Bazylika. Co więcej, wśród autorów tekstów znajduje się Mikołaj Rej, jak również Bernard Wojewódka, Andrzej Trzeciecki czy Jakub Lubelczyk.

Śpiewnik Seklucjana

Jan Seklucjan (1510/1515-1578) był kaznodzieją parafii polskiej w Królewcu, w Prusach Książęcych. Przyczynił się do wydania wielu protestanckich druków, w tym tłumaczenia Nowego Testamentu.³ Jego śpiewnik z 1547r. to wydanie pierwsze, dość okrojone w porównaniu do kolejnych. Zawiera 35 jednogłosowych pieśni i psalmów, w tym znany dziś jako hymn reformacji Psalm 46. *Przednie mocny jest Pan Bóg nasz* współcześnie tłumaczony jako *Warownym grodem jest nasz Bóg*. Warto zwrócić uwagę na oryginalny synkopowany rytm, który wydaje się wręcz skoczny. Różni się od znanej dziś wersji melodii z wyrównanymi wartościami rytmicznymi. Do zapisu nutowego użyto notacji menzuralnej. Warto też przyjrzeć się zjawisku wykorzystywania tej samej melodii do tekstów innych pieśni. Melodia *Pieśni Nowej Wesołek* jako pierwsza pojawia się w kancjonale Seklucjana. W wydaniu z 1550 roku znajdujemy zaś inną pieśń *Dziękowanie po jedzeniu* bazującą na tej samej linii melodycznej z niewielkimi zmianami. W tym samym wydaniu zawarta została pieśń *Modlitwa gdy dziatki spać idą* (tekst Andrzeja Trzecieckiego, muzyka Wacława z Szamotuł) dziś powszechnie znaną w wersji czterogłosowej.

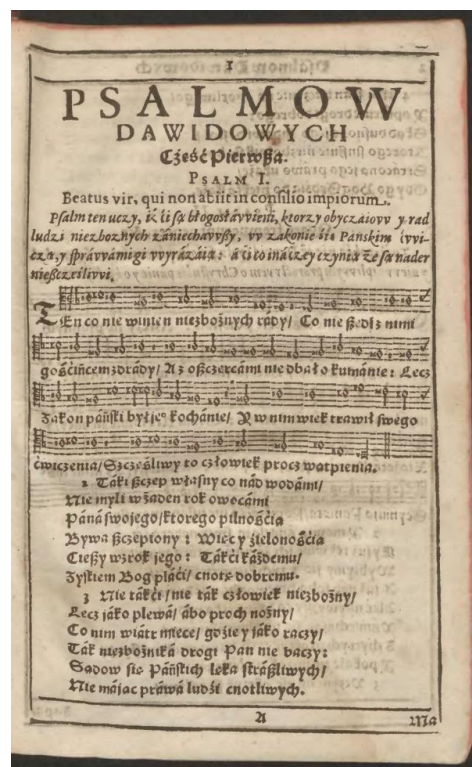
1 *Pieśni z kancjonałów Jana Seklucjana oraz różnych druków*, red. Poźniak P., Kocot A., Kraków 2012.

2 Więcej na temat oficyn wydawniczych: Przywecka-Samecka M., *Dzieje drukarstwa Muzycznego w Polsce do końca XVIII wieku*, Wrocław 1993.

3 *Pieśni z kancjonałów Jana Seklucjana oraz różnych druków*, red. Poźniak P., Kocot A., Kraków 2012, str. 17.

Psałterz Rybińskiego

Maciej Rybiński (1566-1612) był seniorem jednoty braci Czeskich. Psałterz zawiera tłumaczenia psalmów wraz z jednogłosowymi melodiami, które pochodzą z kalwińskiego *Psałterza Genewskiego*. Co ciekawe, przy nutach znajdują się tajemnicze znaki. Po bliższym przyjrzeniu się dostrzec można, że są to pierwsze litery solmizacji, a zatem u, r, m, f, s, l. Nazwy solmizacyjne są niekiedy podpisane niezgodnie z nazwami literowymi. Dla przykładu, zejście F – E – D, opisane jest jako FA – MI- LA. Wynika to z zupełnie innego niż dzisiaj rozumienia solmizacji, który to temat zasługiwałby na osobne opracowanie. Ciekawostką jest także fakt, że powstał współczesny zbiór bazujący na XVI wiecznych melodiach *Psałterza Genewskiego*. Jest to wydany w tym roku *Psałterz Poznański*.⁴ Tłumaczenia psalmów są współczesne, podobnie jak opracowanie muzyczne dokonane przez Agatę Polaszek. Pozwala to na praktyczne wykorzystywanie ich we wspólnym śpiewie kościoła. Warto zapoznać się z nagraniem *Psalmu 22* w wykonaniu autorki harmonizacji.⁵ Jest to przykład wykorzystania tych samych melodii, co w *Psałterzu Rybińskiego* we współczesnej praktyce wykonawczej.

Inne śpiewniki

Powyższe przykłady śpiewników są tylko namiastką tego zagadnienia. Jest ich znacznie więcej, w tym niektóre zawierają pieśni wielogłosowe, np. *Kancjonał Artomiusza* i *Kancjonały Składane*, czyli: *Ossolińskich*, *Zamoyskich* i *Puławski*. Z tego ostatniego pochodzi opracowanie znanego hymnu *Christe qui lux et dies* Wacława z Szamotuł. Na uwagę zasługuje jeszcze śpiewnik *Walentego* z *Brzozowa* i *Psałterz Lubelczyka*. Pieśni znajdowały się również w katechizmach, np. *Glodiusa* czy *Kraińskiego*.⁶

Teologia

Przy okazji omawiania śpiewników reformacyjnych niezmiernie interesującą kwestią jest tekst pieśni. Warto zauważyć tematykę odnoszącą się do teologii reformacji. W pochodzącym ze śpiewnika Seklucjana *Psalmie 129. (130.) Z głębokości grzechów moich* podjęta została kwestia grzeszności człowieka, który sam nie może zapracować uczynkami na zbawienie. *Argumentum*, czyli krótki komentarz do psalmu, brzmi tak:

Dawid święty jasnie wyznawa, że żaden
nie może być sam z uczynków swoich
sprawiedliwy przed Panem Bogiem,
jedno łaską Bożą przez wiarę

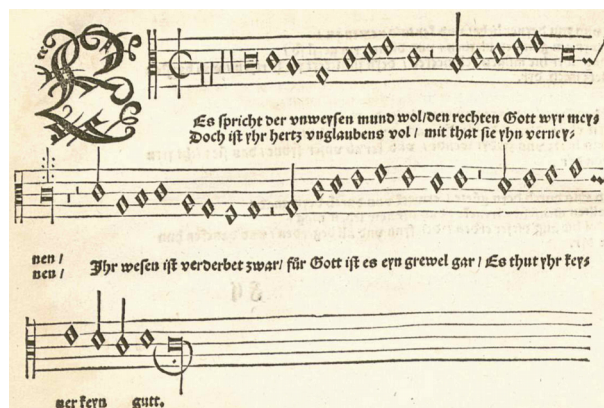
⁴ *Psałterz Poznański wybór psalmów do wspólnego śpiewania w domu i w kościele*, red. A. Polaszek, Poznań 2017.

⁵ Nagranie dostępne na stronie internetowej: <https://www.youtube.com/watch?v=ufS-tWgKepE>

⁶ Więcej na temat wielogłosowych śpiewników: *Polska pieśń wielogłosowa XVI i początku XVII wieku*, red. Poźniak P., Kraków 2004.

Jedynym ratunkiem od potępienia jest Chrystus, który został ukarany za te grzechy. Dzięki temu człowiek może doświadczyć przebaczenia, jeśli uwierzy. Uratowanym więc zostać można jedynie dzięki łaskowości Boga, przez zaufanie mu. Zasadę *Sola Gratia* dostrzec można w trzeciej zwrotce Psalmu 14. Błędzq źli ludzie:

Ale wszyscy ludzie grzeszni
łaski Bożej niegodni
Nie jest tu żaden ani był
ktoryby dobrze czynił
A sobie łaskę zasłużył
by nas sam Chrystus nie zbawił
żaden by zbawion nie był

Psalm 14. to polska wersja niemieckiej pieśni *Er spricht der Unweisen Mund wohl*, która została wydana w wersji pięciogłosowej w śpiewniku Waltera, jak również była opracowywana przez późniejszych wybitnych kompozytorów, w tym przez Johanna Sebastiana Bacha⁷

Podsumowanie

Po krótkim przyjrzeniu się tym kilku zagadnieniom związanym z polskimi kancjonałami reformacyjnymi nasuwa się pewien wniosek ogólny. Mianowicie, kancjonały mogą mieć różnorodne zastosowanie. Mogą służyć do odkrywania historii znanych i wykonywanych dziś pieśni. Porównywanie ich wersji współczesnych do oryginalnych przynosi niekiedy zaskakujące rezultaty. Po drodze napotykamy szereg zagadnień muzykologicznych, takich jak renesansowa notacja muzyczna, solmizacja czy specyficzna rytmika. Warto im się przyjrzeć, aby poznać lepiej muzykę renesansową. Ponadto, kancjonały mogą służyć jako źródło repertuaru wokalnego. Zawarte w nich opracowania czterogłosowe nadają się do tego znakomicie, a współczesne ich wydania ułatwiają dostęp do nut. Innym zastosowaniem może być studiowanie tekstów pieśni oraz ich przesłania. Dzięki temu możemy bardziej świadomie odnieść się do tekstów dzisiejszych i dokonać analizy panujących obecnie tendencji kulturowych. W końcu, kancjonały mogą być inspiracją do powstawania nowych pieśni oraz do szeroko rozumianej refleksji nad muzyką.

Bibliografia:

- Kalisz A. (wstęp i opracowanie) *Jana Seklucjana pieśni dawniejsze i nowe*, Kraków 2007.
Kawecka-Gryczowa A. *Polskie Kancjonały Protestantckie w. XVI*, rozprawa doktorska, Uniwersytet Jagielloński 1931.
Mazurkiewicz R., *O melodiach z kancjonałów Jana Seklucjana z 1547 i 1559 roku. Przyczynek do dziejów chóralu protestanckiego w Polsce*, Kraków 1967.
Poźniak P., *Repertuar polskiej muzyki wokalne w epoce Renesansu. Studium kontekstualno-analityczne*, Kraków 1999.
Przywecka-Samecka M., *Dzieje drukarstwa muzycznego w Polsce do końca XVIII wieku*, Wrocław 1993.
Ślusarczyk D., *Muzyka w luteranckim zborze w pierwszych wiekach reformacji*, z czasopisma *Pro musica sacra*, tom 11 (2013).
Wozaczyńska M., *Muzyka renesansu*, Gdańsk 1996.
Pieśni z kancjonałów Jana Seklucjana oraz różnych druków, red. Poźniak P., Kocot A., Kraków 2012.
Polska pieśń wielogłosowa XVI i początku XVII wieku, red. Poźniak P., Kraków 2004.
Psalterz Poznański, wybór psalmów do wspólnego śpiewania w domu i w kościele, red. Polaszek A., Poznań 2017.
Strony internetowe:
<http://kancjonal.pl/kancjonal.php>
<http://bibliepolskie.pl/przeklady.php?tid=76>
<http://www.eduteka.pl/doc/rybinski-maciej>
Ilustracje pochodzą ze skanów kancjonałów dostępnych na stronach internetowych bibliotek cyfrowych:
<http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=7979&from=FBC>
www.polona.pl
<http://www.lutheranchoragebook.com/wp-content/uploads/2014/02/Es-spricht-der-Unweisen-Mund-wohl-copy.jpg>

⁷ Nagranie dostępne na stronie internetowej: <https://www.youtube.com/watch?v=96durHyJk28>